

ביאורים ומילואים - על סדר ההף היומי

פסחים נ"ו עמוד א'

בגמ', ת"ר ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו וכו'.

[א]. בסדר המשניות, ברייתא זו הוא המשנה הבאה אחרי יריחו (פרק ד' משנה י'), וראה במאירי בסוגיין, שבתוך "המשנה העשירית" כתב את אנשי יריחו, ואת מעשיו של חזקיהו המלך – ומסיים שזה ביאור המשנה. וכ"ה בפירוש ר"י מלוניל על הרי"ף (בפרקין), הוא המשנה הי"ד, אחרי משנה י"ג – שהוא משנה דמעשי יריחו.

אמנם בגמ' שלנו אין זה המשך למשנה, אלא ברייתא בפני עצמה, ואכן הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ד מ"ט) כתב שאין זה משנה אלא תוספתא, ומחמת חשיבות הדברים שבא מתבארת בתוך דברי המשנה. גם הכסף משנה (פ"ד מביאת מקדש הי"ח) אגב לישניה בביאורו לדברי הרמב"ם שם, קורא לה "תוספתא דששה דברים של חזקיה המלך". אמנם בתוספתא המצוייה בידינו, לא נמצא מעשה זה דחזקיה המלך. וששה דברים דיריחו, נמצא בתוספתא שבידינו.

בתלמוד ירושלמי אינה מובא כלל מעשה דחזקיה על משנה דיריחו, אלא להלן (פסחים פ"ט ה"א) גבי טומאה הותרה בציבור, ומובא עוד ב' פעמים בענין אחר, בנדריים (פ"ו ה"ח) וסנהדרין (פ"א ה"ב) גבי מתי מעברים השנה, והוא מובא בסתמא כדרך המשניות המובא בירושלמי – שבירושלמי לא איתא "תנן" לפני שמביאים משנה כמו בבבלי, אך כשמביא הירושלמי ברייתא או תוספתא, איתא לשונות כמו: תנינן, מתניתא אמרה, אית תניי תני, ולא כמו ברייתא, וכאן בכל השלוש מקומות מובא בסתמא, כמו משנה, אך אף בסדר הירושלמי אין משנה זו. או שאין זה כלל משנה או ברייתא, אלא מעשה מהגמ', וכמו שאר ענינים ומעשים שמבוארים בירושלמי, ולא מתחיל לפנייהם באית דאמרי וכדו'.

ודמות ראייה לזה מצאתי בס"ד, והוא כמו דיוק בלשונו הזהב של רש"י בסוף מסכת מכות (כ"ה) דדריש בגמ' שם "נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה המלך שגירר עצמות אביו ע"ג מיטה של חבלים", "שגיררו במטה של חבלים, גמרא היא ולא קרא", וכמובן שכוונת רש"י שם לאפוקי שזה אינו המשך הפסוק, אך לשונן גמרא היא, ולא קאמר ברייתא היא או משנה היא.

וא"כ אולי י"ל שבאמת אין זה ברייתא או תוספתא מלשונות התנאים הרגילים לנו, וכוונת הרמב"ם לומר, שהוא תוספת שהגמ' הוסיפה למשנה זו, מחמת הענינים החשובים המתבארים בה, והיה מקובל בידם שזהו המשך לדברי המשנה, אך כיון שלא היו בה הלכה למעשה באף אחד מהדברים, לכך לא נתפרש בסדר המשנה, אך הגמ' הביאתו מחמת חשיבותו בכמה דברי מוסר הנלמדים ממעשה זה, והוא בגדר השערה בעלמא, וצ"ע.

בגמ', גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו.

[ב]. בספר חסידים (ס' תש"ך) כתב שאסור לעשות כן לאביו, גם כשצוה לו לעשות כן, ואע"פ שחזקיה המלך עשה כן לאביו. ולא נתבאר שם מדוע לא ילפינן מחזקיה המלך, דמשמע שבכל אופן וענין אסור לעשות כן. וראיתי שבספר "דף על הדף" כאן בפסחים, ובברכות (י) ליקט כעמיר גורנה פירושים רבים ונבחרים, היאך הותר לחזקיה המלך לבזות אביו, ולעבור על כיבוד אב שהוא מה"ת גם אחר מותו לרוב הדיעות, וכן בביאורים שבמתיבתא הביאו פירושים נפלאים בזה, ולא עת האסף, רק אוסיף עוד ג' דברים שלא ראיתי שהביאו שם.

הראשון, הוא בתוך דברי **המהרש"א** (ח"א מנחות ק. ד"ה ושם תאמר למלך לא הוכנה) הוא חולק על רש"י על מי היה נבואת ישעיה' זו, וכתב שישעיה' הנביא נתנבא את אשר יעשה חזקיהו לאביו אחז המלך שיגררהו ע"ג חבלים לכפר לו, עיי"ש. וא"כ שהיה באמר לו נביא, אז חייב לשמוע בקולו בכל אשר יעשה [מלבד איסור ע"ז], ובזב אף י"ל עוד פ"י מהו ה"קידוש השם", שמבטל מצוות התורה שבשיל שכך אמר לו נביא, ודו"ק.

השני, מה שכתב **החיד"א** בספרו **דבש לפי** (מערכה א אות לט) וז"ל: "שמעתי מהרב מהר"י סגל דבספר בגדי אהרן, כתוב דאברהם אבינו ע"ה לא היה חייב בכבוד תרה, דג' שותפין באדם, ותרח ויתר חלקו שמסרו לנמרוד. וזה מה שמצינו דחזקיה המלך ע"ה גרר עצמות אביו על מטה של חבלים, והודו לו חכמים, וזה משום שאחז אביו ויתר על חלקו כשמשרו למולך, יעוי"ש.

ועי' בספר **זכר שלמה** להרה"ג ר' שלמה גולדשטוף ז"ל הדב"נ של **הרב מטשעבין** זצ"ל, שכתב כן בריש פר' לך לך מסברא דנפשיה לבאר דברי המדרש (ב"ר פל"ט, ז): "אמר לו הקב"ה לאברהם אבינו, לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאהרן" ע"ש. ובהיבורו **ברכי יוסף** (ו"ד ס' רמ"א סק"ד) הביא החיד"א **מהאזה"ח הקדוש** בספרו ראשון לציון דף צ"ו (במהדורת שלנו הוא ס' ר"מ סק"א) שברשעים **גמורים** אין מצות כיבוד אב ואם, והחיד"א תמה עליו מדברי המדרש הנ"ל, דאם כן מדוע היה צריך הקב"ה לפטור את אברהם אבינו מכיבוד אב, והלא תרה היה רשע גמור עיי"ש. אמנם אולי יש ליישב, שזה היה אחרי שתרח פרש מע"ז ויצא ללכת ארצה כנען, ואולי כבר לא היה רשע גמור, רק רשע קצת, וברשע קצת כתב האזה"ח הק' שחייבים לכבדו, ואף על כן פטרו הקב"ה, מטעמא הנ"ל דמסרו להריגה, ודו"ק.

ואיברא, **בהעמק דבר** (שמות כ', י"ב) כתב בארוכה לחלק בין כיבוד אב שקודם מתן תורה, שיש בה טעם של הכרת הטוב וכדומה, לאחר קבלת התורה שאין בה השגה וטעם, ולפי"ז יש לחלק בין המהר"י סגל שהביא החיד"א שאברהם אבינו לא היה חייב הכרת הטוב לתרה שמסרו להריגה, לחזקיה המלך שאף שאחז אביו מסרו להריגה יהיה חייב בכבודו. אמנם מצאתי דיש לדייק בשו"ת **בנין ציון החדשות** (ס' ק"ב), **דממזר אינו חייב בכבוד אמו** שהיא רשע, אף שאסור להכותה, עיי"ש ודו"ק ביבמות (כ"ב): ואין זה מפורש בלשונו אך זהו דיוק מוכרח בדברי.

השלישי, הוא מש"כ בשו"ת **דברי מלכיאל** (ח"ה ס' ס' ס') להוכיח מהא, שמותר לעבור איסור כדי להעביר הרשעים מן העולם, ומתיר שם לבקש מהמשטרה לחקור רציחת אדם, אף שעיי"ז יביאו לפתוח קברו ולנוול המת, אך עיי' האיסור מבטלים הרשעים ויש בזה תועלת לעולם, ואחד מראיותיו הוא מעשה דחזקיה שעבר על כיבוד אב וניוול המת, כדי לייסר הרשעים, עיי"ש בארוכה בתשובתו המחודשת.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

בגמ', מרכיבין דקלים כל היום, היכי עבדי, אר"י מייתי וכו' ושדו להו לדיקלא וכו', ר"א בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיכרא לנוקבתא.

ג]. הק' הצל"ח (נ"ה: במשנה) "יש לתמוה הלא אחר חצות אסור בכל המקומות, וא"כ למה לא מיחו בידם חכמים". והקדים לבאר דין דבר האבד במלאכת חול המועד, ואח"כ כתב: "אולי מיירי שכבר התחיל הדקל להתייבש קצת וחשבו זה דבר האבד, ולכן אף שחכמים לא חשבוהו כ"כ לדבר האבד ולכן היה שלא ברצונם, אעפ"כ כיון שאנשי יריחו חשבוהו לדבר האבד לא מיחו בידם, אבל לרב אחא בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיכרא לנוקבתא, הדבר צ"ע שזה ודאי אינו דבר האבד". ולשון קדשו של רבינו הצל"ח "דמנחי כופרא דיכרא לנוקבתא ודאי אינו דבר האבד" לכאורה צ"ב, דהלא התוס' יו"ט על משנתנו, הביא בשם הערוך ערך נסן, דהכנסת הכופרא דיכרא לנוקבתא הוא רק ביום שהנקיבה ראויה לכך, ואם מאחרים אפילו יום אחד יפסדו פירות הדקל, ואי אפשר להרכיבו יותר, ולכך מפני ההפסד עשו כן אנשי יריחו.

ולכאורה לפי ביאור זה, קושיית הצל"ח צריכה להיות להיפך, דזהו בוודאי דבר האבד, וא"כ צריך להבין למה לא היה ברצון חכמים. אמנם ראיתי דברי הערוך בפנים, ולא משמע מדבריו שיהיה הפסד גמור, אלא שהפירות יותר טובים ע"י ההרכבה הזאת, ולכך י"ל כפי הצל"ח לדברי רב יהודה שהם חשבו זאת לדבר האבד, אך חכמים אחזו שאינו דבר האבד. או שזהו הפסד מועט, ולעיל (נ"ה: אות ו') הארכנו במחלוקת הפוסקים אי הפסד מועט בחול המועד נחשב לדבר האבד, עיי"ש, וי"ל שזה היה מחלוקת אנשי יריחו וחכמים.

ד]. ובעיקר קו' הצל"ח היאך עשו בני יריחו מלאכה אחר חצות שהוא איסור גמור לכו"ע, עי' בפ"י הר"י מלוניל על המשנה, שהעיר על זה, ונראה דסליק בקושיא. ובאמת לכאורה נ"ל שרש"י במנחות (ט"א.) הרגיש בזה וכתב: "מרכיבין דקלים כל היום, של י"ד בניסן דסברי לאו מלאכה חשובה היא".

ובדברי המאירי בסוגיין כתוב לאמר: "ובני יריחו נראה שהיו סוברים שעיקר דין מלאכת י"ד משום קרבן היא, וכל שאינו בירושלים אין בו איסור מלאכה עד המנחה כשאר ערבי ימים טובים, ואף חכמים לא מיחו בידם, אלא שמ"מ מכוּעַר היה הדבר אצלם אף שלא בירושלים הוא, ואף בזמן הזה".

ה]. ובפשט דברי הגמ' דמנחי כופרי דיכרא לנוקבתא, משמע דנוקבתא גרע מדוכרא, הקשה היום בשיעור בשבת קודש ר' שמואל פנחס עקיבא ווייל הי"ו, דלעיל (ג.) אמרינן גבי ר' אילעי שקץ דקל בשביעית, בדניסחני קץ, ופירש"י דהוא של זכר שאינו מתבשלת לעולם, והיינו שזכר גרע מנקיבה שהיא המצמחת פירות. ויפה הקשה וכיון לדברי החתם סופר בסוגיין. ומבאר החתם סופר: "ואולי כן הוא וכשירוכב הדיכרא על נוקבתא מתבשלת בו, אבל נוקבתא לחוד אינו טוענות כלל, ושל דוכרא נמי אינה מתבשלת עד שיורכבו אהדדי". והיינו שהזכר הוא נותן הפירות, אך כדי שיתבשלו הפירות צריך שירכיבו אותו יחד עם הנקיבה אחר שגדלים הפירות, ולעיל במעשה דר' אילעי י"ל שלא יכול לעשות כן מחמת עבודת השביעית האסורים, ואנשי יריחו רצו להציל את האילנות לכך עשו כן. ומסיים החת"ס, דבזה יתיישב קו' הצל"ח, ופלא דלא הזכיר דברי התויו"ט הנ"ל.

בגמ', אמר ר"א התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין, ובנהרדעא דליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי.

ו]. והנה בברכות (י"ב.) איתא דבקשו לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע כמו שעשו בביהמ"ק, אלא שביטלום מפני תרעומת המינין, וקאמר שם "אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא, א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין". והק' הרש"ש בסוגיין, דהכא משמע דלא היו מינין בנהרדעא, וציון לדברי הצל"ח בברכות שם שהקשה זה, ותירוצו של הצל"ח דמדוייק בלשון רש"י שם דמיירי בערבים עובדי ע"ז שהיו בנהרדעא, והכא מיירי מהכופרים בתורה שלא היו בנהרדעא, צ"ע כדהקשה שם המהרי"ץ חיות דאף שם כתב רש"י תלמידי יש"ו, ורק הצענזו"ר שיבשו, עיי"ש. ובאמת שבהגהות בכור שור על שו"ע או"ח (ס"א) כבר דקדק בה בארוכה, וכתב שלושה תירוצים, תירוץ אחד הוא כמו מה שכתב הרש"ש בסוגיין לחלק בין דבר גדול כעשרת הדברות לדבר קטן כבשכמל"ו, ועוד שני תירוצים, האחד, דבזמן הראשון שהיה אמימר בנהרדעא לא היו שם מינין ולכך המשיכו לומר בשכמל"ו בחשאי, אמנם לאחר מכן התרבו מינין בנהרדעא ולכך כבר לא תיקנו לומר עשרת הדברות, אך כבר לא ביטלו אמירת בשכמל"ו בחשאי כמו שנהגו. ועוד תי', דמינים המפקקים בגוף קבלת עול מלכות שמים לא היה בנהרדעא ולכך אין לחוש שיאמרו שמוסיפין הן, אך מינים כמו קראים המקבלים רק חלק מהתורה, זה היה בנהרדעא, ולכך לא תקנו לומר עשרת הדברות, שלא יאמרו אלו הקראים שרק זה העיקר ח"ו, עיי"ש, ובחיבורו בכור שור למסכת ברכות, מציין (ש) לעיין בהגהותיו לשו"ע.

ז]. ואין בי דעת להבין, אך בעניי לא זכיתי להבין את הסתירה בין מימרא דברכות למימרא בסוגיין, ונתחיל בסוגיין, שנהגו לומר בשכמל"ו בחשאי, ורק היה חילוקי מנהגים שבאיזהו מקומן שהיו מינים, הנהיגו לאמרו בקול רם, ובנהרדעא שלא היו מינין המשיכו כדמיעקרא דתקנה לאומרה בחשאי, ואף אם יבואו במקום אחר ללמוד ממנו ויאמרו בחשאי, ואף אם באותו מקום אחר יש מינין, לאו כלום הוא, דהרי עכ"פ כך היה עיקרא של תקנה זו. אמנם בברכות המדובר הוא מתקנה חדשה שביקשו להנהיג לומר בצייבור עשרת הדברות, ונמנעו חז"ל מלתקנה [ע' בירושלמי (ברכות פ"א סוף ה"א)], ולשון "אלא שבטלה" בבבלי הוא קשה, דמעולם לא תיקנו זאת, והכוונה שביטלו הרצון לתקן זאת], ובאם אמימר היה מתקן תקנה זו במקומו בנהרדעא, היה לזה השפעה בוודאי על מקומות אחרים שיתחילו לנהוג כן, ושם יש מינין, וזו היה הסיבה שחז"ל נמנעו מלתקן עשרת הדברות בכל יום, ובעניי נ"ל שהוא פירוש הגון ונכון בס"ד.